

STADSHOLMEN

ALSTAVIK 1

FYRKANTEN *Alstaviksvägen 3, Långholmsmuren 2A-E*, RIDDARHUSET *Alstaviksvägen 5*,
SÖDRA BOSTADSHUSET *Alstaviksvägen 7-9*

LÅNGHOLMEN

Stadsholmen

AB Stadsholmen är Stockholms stads bolag för förvaltning av äldre, kulturhistoriskt värdefulla fastigheter. Vi äger och förvaltar merparten av bebyggelsen inom kulturresevatet östra Mariaberget, Skinnarviksberget, Åsöberget och Vita bergen samt området vid Katarina kyrka. Dessutom är Stadsholmen största fastighetsägare i Gamla stan, på Långholmen och i Djurgårdsstaden. Vi äger och förvaltar även gårdar i ytterstaden – stamfastigheter från vilka stadens moderna förorter vuxit fram. För närvarande omfattar beståndet 279 fastigheter med drygt 700 byggnader, som inrymmer 1633 lägenheter och 804 lokaler. Stadsholmen är ett dotterbolag till AB Svenska Bostäder.

Stadsholmen bildades 1936 av samfundet S:t Erik för att rusta upp några kvarter i Gamla stan. Stadsholmen är det äldre namnet på denna stadsdel. 1967 förvärvade Stockholms stad bolaget och överförde merparten av sitt äldsta bostadsbestånd till Stadsholmen. Under åren har även Stadsholmen övertagit byggnader från andra fastighetsägare som byggnadsstyrelsen, kriminalvården och Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

Med tiden har ett synsätt vuxit fram där antikvariska principer baserade på varje hus historia och förutsättningar blivit vägledande för hur byggnader och yttre miljö ska förvaltas och rustas. Flertalet av våra fastigheter har högsta klassificering (blå) vilket innebär att de har så stora kulturhistoriska värden att de motsvarar kraven för byggnadsminnen. För oss är byggnadsvård ett vardagsarbete och allt vi gör präglas av respekt för husen och deras historia.

FAKTABLAD

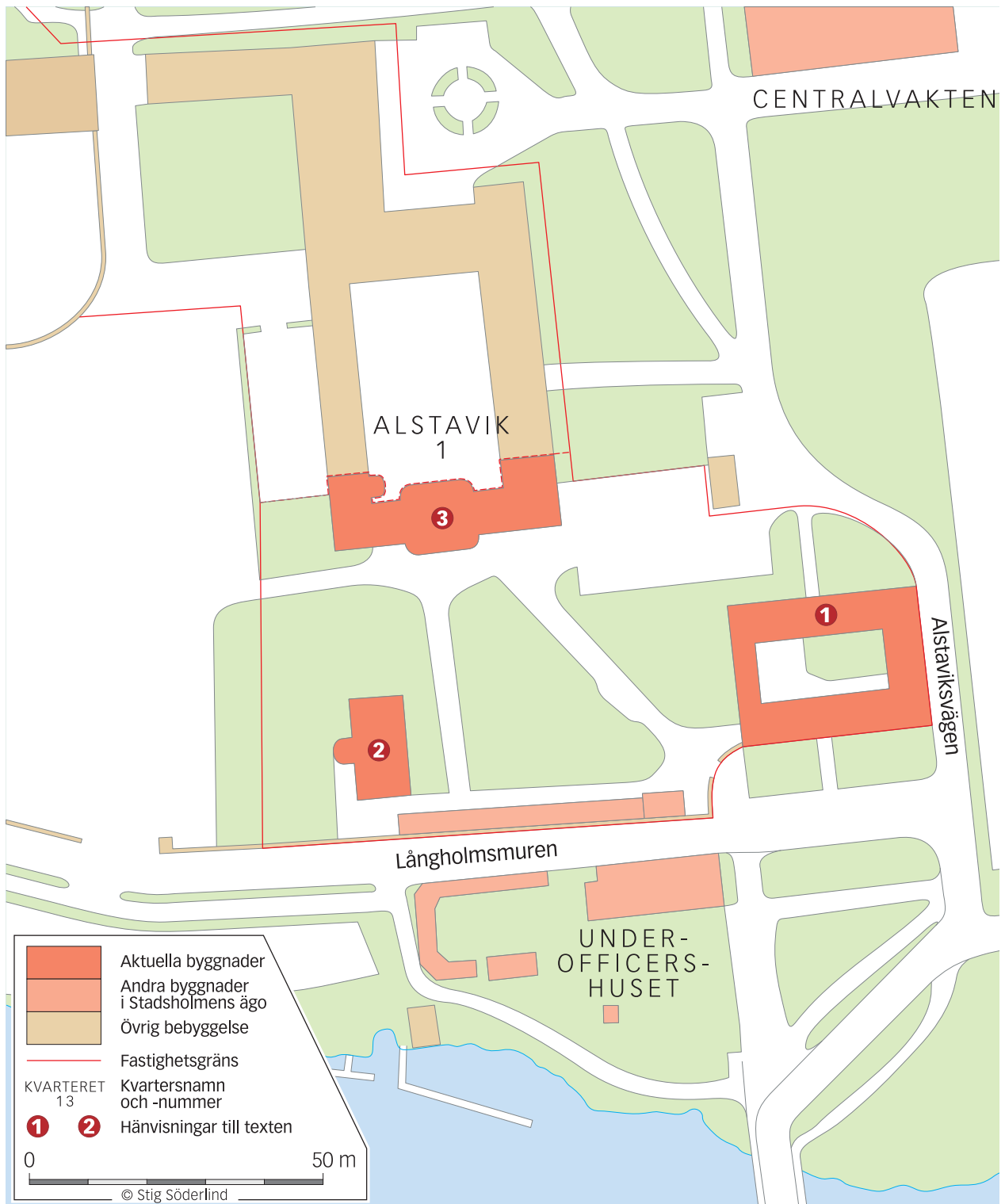
Byggnader och miljöer berättar ofta något om vår historia. Genom byggnaderna kan vi få veta hur staden och samhället förändrats. Husen ger oss också kunskap om hur människor har arbetat, bott och inrett sina hem och de speglar även olika gruppers livsvillkor.

Somliga hus är väldokumenterade och omskrivna medan andra är mer anonyma. Under några år har vi tillsamman med Stadsmuseet i Stockholm arbetat med att sammanställa en kortfattad information om alla våra fastigheter; information om när husen byggdes, hur de har förändrats och hur de har använts under åren.

För att kunna beskriva den enskilda fastighetens historia har vi dels besökt varje hus för att se vad som finns kvar från äldre tid och dels letat uppgifter i arkiv och litteratur. En del nya foton har tagits för att illustrera faktabladen.

För att hinna med alla fastigheter inom rimlig tid har arbetet byggts på lättåtkomliga uppgifter. Ingen fullständig arkivforskning har alltså gjorts och de historiska beskrivningarna är därför inte heltäckande. Ibland kan uppgifter i olika arkiv också vara motsägelsefulla och det har inte alltid funnits möjlighet att reda ut frågetecken. Faktabladen kan därför komma att fördjupas och förändras vid nya undersökningar i framtiden.

Faktabladen finns samlade på Stadsholmens webbplats www.stadsholmen.se

1 FYRKANTEN 2 RIDDARHUSET 3 SÖDRA BOSTADSHUSET

De tre byggnaderna har uppförts under olika tidsepoker och med olika funktioner men har alla tillhört Långholmens fängelsekomplex. Gemensamt är också att byggnaderna har skiftat funktion många gånger sedan uppförandet.

De har senare, under 1880- och 1890-talen, byggts om och inretts till bostäder för fängelsepersonal med familjer. Byggnaderna speglar fängelsepersonalens bostadsförhållanden från 1880-talet och framåt och bevarar, framför allt i Södra bostadshuset, interiörer från denna tid.

De tre byggnaderna inom fastigheten Alstavik 1 är blåvärderade enligt Stockholms stadsmuseums kulturhistoriska klassificering. Detta innebär att fastigheterna har ett synnerligen stort kulturhistoriskt värde.

MILJÖBESKRIVNING

Långholmen är idag en plats med stora grönområden som används för rekreations- och fritidsaktiviteter. Mittpartiet av ön domineras fortfarande av fängelsekomplexet som utvecklade sin verksamhet på 1970-talet. På ön finns flera kulturhistoriskt värdefulla miljöer som skyddas i stadens översiktsplan. Till dessa räknas Sjötullens byggnad från 1700-talet, Karlhälls gård, Mälarvarvet och delar av det före detta fängelset.

Inom fängelsekomplexet har största delen av bebyggelsen ett stort kulturhistoriskt värde. De äldsta delarna av anläggningen tillhörde malmgården

Alstavik som kronan köpte in 1724, och vars huvudbyggnad uppfördes på 1670-talet. Här inrättades ett spinnhus, det vill säga en arbetsinrättning för bland annat småkriminella, prostituerade och tiggare.

Under 1740- och 1750-talet uppfördes flera byggnader enligt ritningar av stadsarkitekt Johan Eberhard Carlberg. Sedan dess har fängelsesystemet reformerats flera gånger vilket avspeglas i om- och tillbyggnader av fängelsemiljön. Till denna hör även ett flertal byggnader utanför fängelsemurarna som används som bostäder.

FYRKANTEN,

Alstaviksvägen 3, Långholmsmuren 2A-E

HISTORIK

Fyrkanten består av fyra låga längor kring en liten gård (Nr 1 på kartan). De södra och norra längorna uppfördes 1782 för spinnhusets räkning och var från början sammanbundna med murar. I den norra längan fanns stall för fyra hästar, fåhus för sex kor, vagnshus och materialbod. I den södra fanns vedbodar. 1826 uppfördes den östliga längan där fängelsekamreren fick en bostad. En västra länga tillkom 1834 och därmed hade dagens kringbyggda gård skapats. Den västra längan byggdes på med en

BARN UTANFÖR KÖRPORTEN TILL FYRKANTEN. FOTO: O. HEIMER 1912. SSM:S ARKIV E 29939.

våning redan omkring 1850. I den övre våningen inreddes direktörsexpedition, i den nedre fanns rum för adjutant och yttre bevakning. Den södra längan innehöll vid denna tid proviantmagasin, beklädnadsförråd och kamrerkontor. I norra längan låg stallet ännu på 1860-talet men från 1878 fungerade den som servering för vaktpersonalen. 1881 inreddes 15 lägenheter för gift personal i de fyra längorna. I dag innehåller byggnaden lägenheter och lokaler.

Byggnaden förvärvades av AB Stadsholmen 1979. Den renoverades 1993 i samarbete med Stadsmuseet. Äldre snickerier behölls i möjligaste mån men flera dörrfoder och dörrblad nyttillverkades. Flera fönster fick nya bågar. Förmodligen inreddes delar av vinden vid samma tillfälle. Kök och våtutrymmen moderniserades.

BYGGNADSBESKRIVNING

Exteriör

Byggnaden består av ett slutet fyrlängat komplex, en våning högt sånär som på västra längan och närmast angränsande del av norra längan vilka är två våningar höga. Gårdens mittparti är bevuxet med gräs och träd. Längs fasaderna finns en grusad gång med partier av smågatsten. Husgrunden är av sten och sadeltaket täckt med enkupigt tegel. Tillträde till

gården sker via en körport i den södra längan. Körporten, som förmodligen tillkom under tidigt 1800-tal, har panelklädda väggar och tak från sent 1800-tal. Fasaderna är slätputsade och takfoten profilerad. Mot gården finns entréer med portar av liggande brädpanel, insatta vid renoveringen på 1990-talet. I södra och östra längorna finns hiss-kupor mot gården.

Interiörer

I byggnaden finns vissa äldre inredningsdetaljer, till exempel en trätrappan mellan våningarna, fönsterbänkar av trä, profilerade dörrfoder, halvfranska dörrblad och stickbågiga fönsteröppningar. Fönstrens bågar och karmar är relativt nyttillverkade liksom vindsvåningens snickerier.

RIDDARHUSET

Alstaviksvägen 5

HISTORIK

Från ekonomibyggnad till fängelsekyrka

Riddarhuset (Nr 2 på kartan) fanns på malmgården Alstaviks ägor redan när spinnhuset etablerades på 1720-talet. Byggnaden omnämndes då som en "större stenbod". Stenboden kom att byggas om och stod 1733 klar som spinnhuskyrka. En osignerad ritning

visar en två våningar hög byggnad med valmat tak. Kyrkan var i bruk fram till 1754 då en ny kyrkolokal i den nyuppförda södra spinnhusflygeln stod färdig. Den gamla kyrkan ombyggdes de följande åren till arbetshus för fattiga och flyktingar men togs aldrig i bruk som sådant.

1700-talet

Under åren 1772-1774 bodde marketentaren Magnus Benedictus i huset. Han bedrev under dessa år fångelsens mathållning på entreprenad. Byggnaden bestod

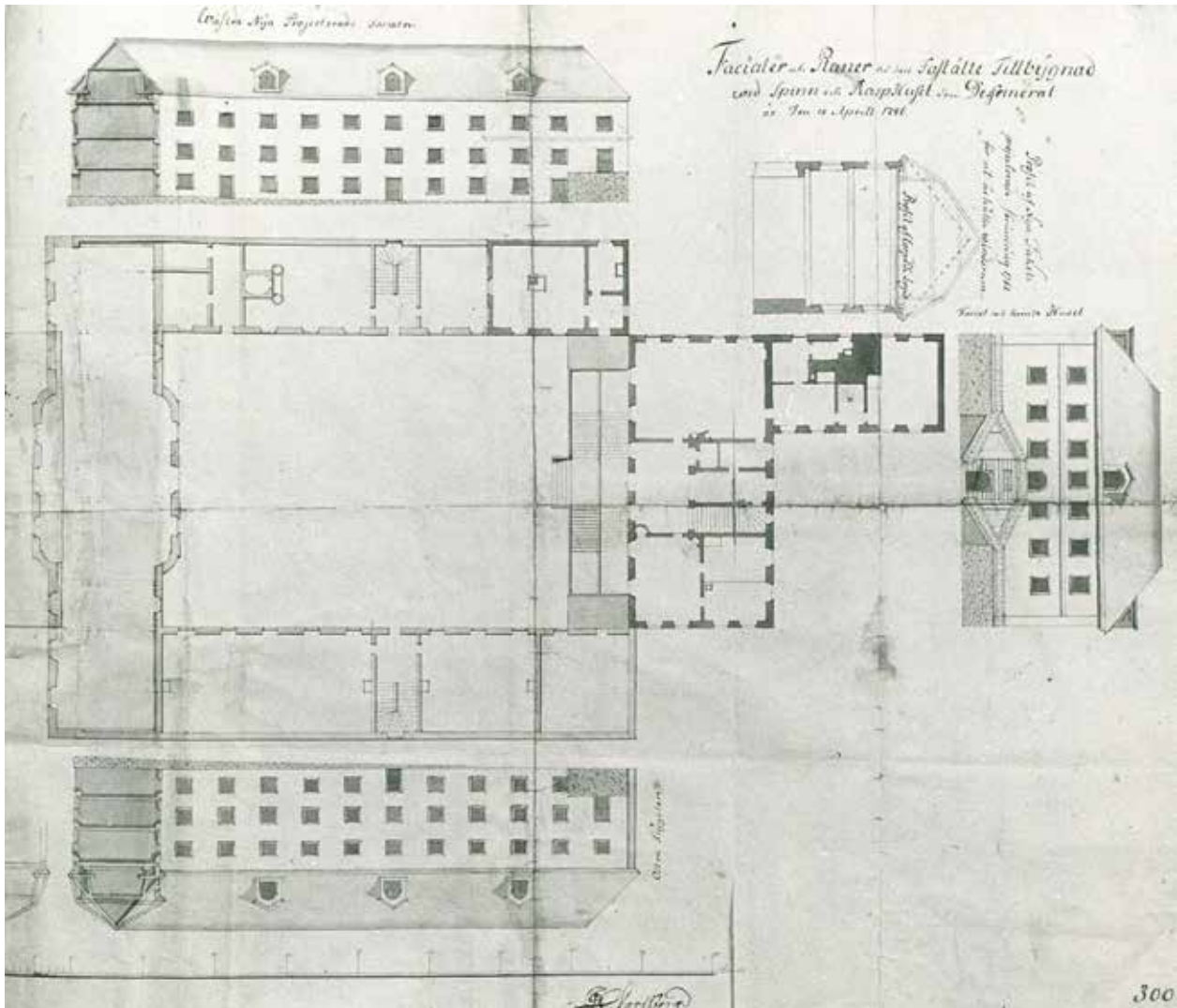
då av två våningar med 6 respektive 4 rum, alla med gipsade tak. Benedictus hade ansvar för fångelsens kök, bagarstuga och bryggghus men sägs även ha drivit ett värdshus i sin bostad. Entreprenadförsöket var inte lyckat. De intagna klagade på skämd mat, olika priser på dricka vid olika tillfällen och att brödkakorna blev mindre och mindre. Benedictus själv beskrevs som stundom sjuklig, besynnerlig, mjältsjuk och tokig. Verksamheten var tydligen inte lönande och 1774 lämnade han hastigt sin syssla. Samma år byggdes huset om till inspektorsbostad.

FYRKANTEN SETT FRÅN SYDÖST. FOTO: J. MALMBERG.

FYRKANTENS KRINGBYGGDA GÅRD MED KÖRPORTEN TILL HÖGER. FOTO: J. MALMBERG.

RITNING PÅ SPINNHUSFLYGLARNA, AV J E CARLBERG 1746. DEN SÖDRA FLYGELN (LÄNGST TILL VÄNSTER I BILD) KALLAS IDAG SÖDRA BOSTADSHUSET. FOTO: G. FREDRIKSSON 1981. SSM:S ARKIV S81-0229-36.

1800-talet

Under 1820-talet skedde en stor omorganisation inom fängelseverksamheten. I samband med det utfördes flera ombyggnader. Ett sjukhus inrättades i den före detta inspektorsbostaden. Omkring år 1830 byggdes huset på med en våning samt en halvvåning på vinden. Man beräknade ha plats för 60 sjuka. Enligt brandförsäkringarna hade byggnaden två rum och kök samt förstuga i bottenvåningen. De tre våningarna ovan hade tre rum vardera med gipsade tak. Trapporna var av sten upp till vinden.

Mellan åren 1858 och 1880 förändrades byggnadens funktion igen. En period arbetade 110 fångar där med klädesväveri. Senare användes huset som logement för ett okänt antal fångar. År 1880, då den

militära vaktstyrkan avvecklades, inreddes bostäder för 30 ogifta vaktkonstaplar. Under denna period uppkom förmodligen namnet Riddarhuset. 1892 skedde ytterligare en större ombyggnad. Trapploppet revs och ett nytt, runt trapphus uppfördes. I byggnaden inreddes åtta lägenheter för gift personal.

Efter fängelsets nedläggning

Fängelset lades ner på 1970-talet och byggnaden förvärvades av AB Stadsholmen 1979. En renovering skedde 1993 under medverkan av Stadsmuseet. De rötskadade golven i bottenvåningen byttes ut. Snickerier behölls i möjligaste mån men flera detaljer nyttillverkades, till exempel lägenhetsdörrarnas dörrblad, ett antal dörrfoder och samtliga fönsterbågar.

**SÖDRA BOSTADSHUSETS FASAD
MOT SÖDER.
FOTO: J. MALMBERG.**

**RIDDARHUSET FICK ETT NYTT,
RUNT TRAPPLOPP 1892.
FOTO: J. MALMBERG.**

Kök och våtutrymmen fick nya inredningar. Förmodligen inreddes lägenheterna i vindsvåningen vid samma tillfälle.

BYGGNADSBESKRIVNING

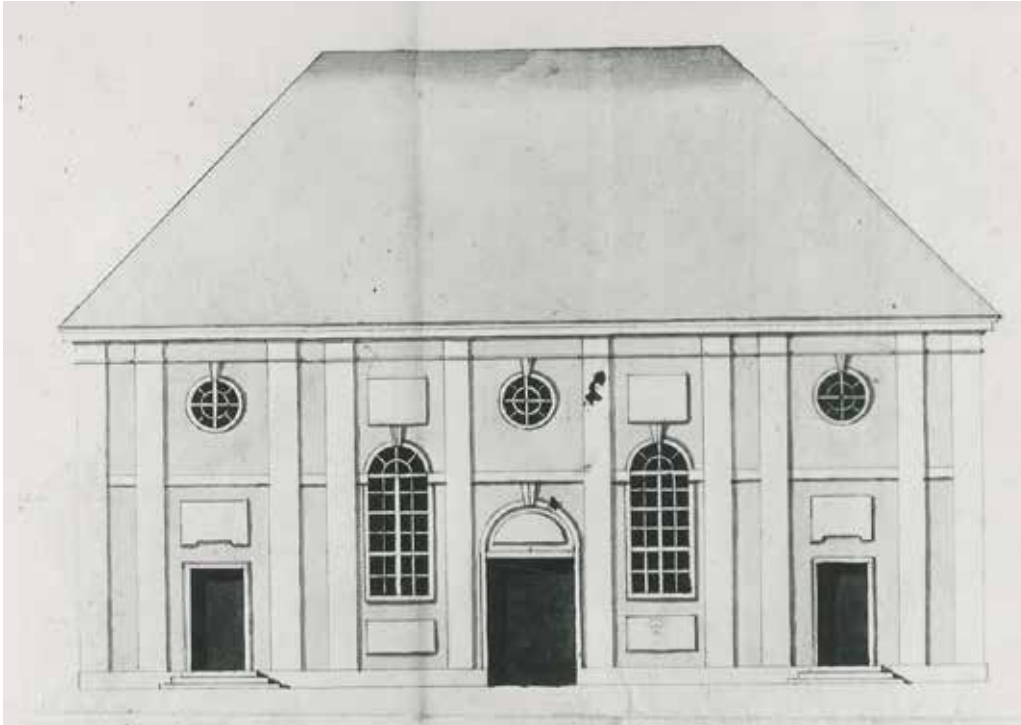
Exteriör

Det tre våningar höga stenhuset står på en stensockel. Taket är brutet och täckt med plåt. Fasaderna är slätputsade, i väster finns ett rundat trapphus med takhuv av plåt och brutet takfall. Entrén i trapphuset har halvfranska pardörrar med glasad överdel.

Interiörer

Trappsteg och vilplan är av kalksten. Handledaren av järn är samtida med trapphuset. Lägenhetsdörrarna är nytillverkade men till vinden finns en äldre järndörr bevarad. Trapphusets fönsterbågar och karmar har bytts ut under 1990-talet.

I de två nedre våningarna härrör planlösningen i stora drag från ombyggnaden 1892. I dessa finns viss fast inredning från 1800-talets slut bevarad i form av en slät vit kakelugn, halvfranska dörrblad med profilerade foder, profilerade sockellister samt fönsterbänkar av trä.

OMBYGGNADSRITNING FÖR KYRKOLOKAL 1733. BYGGNADEN TILLBYGGDES SENARE OCH KALLAS IDAG RIDDARHUSET. FOTO: WOLFSTEIN 1963. SSM:S ARKIV F 71273

KAKELUGN FRÅN 1800-TALET SLUT I RIDDARHUSET. FOTO: J. MALMBERG.

SÖDRA BOSTADSHUSET

Alstaviksvägen 7-9

HISTORIK

Tiden fram till 1890-talet

Sedan ett spinnhus inrättats i den gamla malmgården Alstavik kom tre flyglar, eller spinnhuslängor, att uppföras söder om huvudbyggnaden. Södra bostadshuset är den södra, och sist uppförda, av dessa spinnhuslängor (Nr 3 på kartan). Byggnaden stod klar 1754 enligt ritningar av stadsarkitekten J E Carlberg. Med den slöts gården framför malmgårdens gamla huvudbyggnad. I det förhöjda mittpartiet på våning 1 trappa låg fängelsets nya kyrka. År 1773 fanns i bottenvåningen magasin, portgång, ett rum för vaktstyrkan, ytterligare två rum samt ett kök och en förstuga. Vinden ovanför kyrkorummet var inte inredd. En tredje våning byggdes på 1809 över delar av byggnaden. Hela huset byggdes på till fyra våningars höjd 1825-1827. En besökare på 1820-talet har beskrivit byggnaden: i bottenvåningen låg rum för fängelsedirektionen och för befälhavaren över den inre bevakningen. I våningen ovanför låg kyrkan och i den tredje våningen ett stort rum som nyttjades som

KÖKSSKÄNK MED PÄRLSPONTPANEL. SÖDRA BOSTADSHUSET.
FOTO: J. MALMBERG.

RELIEFMÖNSTRAD KAKELUGN FRÅN 1890-TALET. SÖDRA BOSTADSHUSET. FOTO: J. MALMBERG.

skomakare- och skräddareverkstad. Överst fanns ett litet torn med ett urverk samt logement för fångar. Trapporna var av trä. Kyrkan flyttades 1880 från huset till det då nybyggda centralfängelset. Kyrkorummet kom att utnyttjas först som samlings-sal, sedan som väverilokal.

Ombyggnaden till personalbostäder 1898 och senare tid

Hela den södra flygeln byggdes om 1898 och 16 personallägenheter av varierande storlek inreddes. Trappor av sten lades in ända upp till vinden. Byggnaden förvärvades av AB Stadsholmen 1979. Den

renoverades 1993 i samarbete med Stadsmuseet. Äldre snickerier behölls i hög grad. De i byggnaden befintliga kakelugnarna fördelades och tanken var att varje lägenhet skulle ha en kakelugn. Fönsterbågarna byttes ut och kök och sanitetsutrymmen moderniserades.

BYGGNADSBESKRIVNING

Exteriör

Längan är fyra våningar hög och utgör den södra längan i det slutna, fyrlängade spinnhuskomplexet. Sockeln är av släthuggen sten. Ovanför den profilerade taklisten är taket valmat och plåttäckt. Fasadens betonade mittparti kröns av en takhuv med brutna

LJUSINSLÄPP TILL LÄGENHET, NU IGENSATT. SÖDRA BOSTADSHUSET.
FOTO: J. MALMBERG.

TRAPPHUSEN MED JÄRNGALLERFÖRSEDDA ÖPPNINGAR I TRAPP-
SPINDELMUREN. SÖDRA BOSTADSHUSET. FOTO: J. MALMBERG.

fall. I mittaxeln finns en kryssvälvd, ursprunglig körport in till gården. Den rokokobetonade portomfattningen och angränsande murparti är bandrusticerade i puts, möjligen finns partier i sten under putsen. Fasaderna är slätputsade med släta fönsteromfattningar. På var sida om mittpartiet finns en entré med port med helfranska pardörrar från 1890-talet.

Trapphus

De två identiska trapploppen från 1890-talet har steg och vilplan av kalksten. Trappspindelmuren är genombruten med galler av järn. Fönsterbänkar av trä är samtida med trapporna men fönsterbågarna är utbytta under sent 1900-tal. Lägenheternas enkeldörrar, halvfranska med fyra speglar och profilerade foder, är från 1890-talet. Samtida är även smala ljusinsläpp till lägenheterna med profilerade omfatt-

ningar, numera igensatta.

Lägenheter

Lägenheterna är välbevarade sedan 1890-talets ombyggnad både vad gäller planlösning och fast inredning. Många av lägenheterna har en kakelugn, i flera fall är dessa runda med heltäckande reliefmönster. Gnisthällar av kalksten visar var ytterligare kakelugnar har funnits. I flera av lägenheterna finns halvfranska dörr- och fönstersmygpaneler bevarade samt fönsterbröstpaneler. De halvfranska dörrbladen har profilerade foder. Rummen har profilerade sockellister och kälade tak. På den översta våningen finns i en av lägenheterna en skänk klädd med pärlspont från sent 1800-tal med över- och underskåp. Intill finns ett väggparti med bevarad mittelbandslist. I lägenheterna har vissa dörrblad och dörrfoder ersatts under 1900-talet.

GEMENSAMT ANSVAR FÖR VÅR LEVANDE HISTORIA

Byggnader och miljöer med stort kulturhistoriskt värde berättar alltid något väsentligt. Det kan handla om stadsutveckling, samhällsförändringar, arkitektur, stilideal eller hantverksmetoder, men också om hur människor har bott och inrett sina hem eller om de skilda livsvillkoren för olika sociala skikt. Att fastigheterna byggts om och moderniserats under årens lopp är en del av historien.

Vi och våra hyresgäster är tillfälliga brukare i ett långvarigt historiskt skede. Vi har ett gemensamt ansvar för att aktivt och på ett varsamt vis bevara de värdefulla miljöerna till framtida generationer. Varsamhet kan bland annat innebära att behålla äldre planlösningar och att vara rädd om inredningsdetaljer som paneler, dörrar, lister och kakelugnar. Anpassningar och förändringar kan ske, men utan att vi förvanskar oersättliga värden. Individuella bedömningar måste alltid göras från fall till fall. Vi ska inte glömma att stilar och behov skiftar över tiden. Det vi idag kan tycka vara otidsenligt kan av kom-

mande generationer upplevas positivt och värdefullt.

Att använda traditionella material som kalkputs eller oljefärg är också viktigt, liksom att utforma nya inredningsdetaljer så att de passar i miljön. Vid vanlig städning och rengöring måste vi ta hänsyn till att de material och ytskiktsbehandlingar som finns i husen – till exempel trä, kalksten, stuck, oljefärg, limfärg och linoleum – är ömtåliga och kräver särskild försiktighet. Även innergårdar och trädgårdar har sina särskilda förutsättningar och ska skötas och utvecklas så att karaktären bevaras.

Stadsholmen har samlat sina riktlinjer för fastighetsunderhåll i broschyren ”Ett stockholmskt kulturarv – att förvalta borgarhus och kåkar”. Alla hyresgäster har fått skriften, men den finns också på vår hemsida. Här finns också några konkreta råd om hur man som hyresgäst bäst vårdar de gamla husen och miljöerna. På Stockholms stadsmuseums hemsida finns allmän information om byggnadsvård, www.stadsmuseum.stockholm.se.